06 2007

Prostori autonomnog delovanja, deregulacije i kritike

Da li je saradnja sa neoliberalnim umetničkim institucijama moguća? // 1 //

Branka Ćurčić

[Vidi takodjer komentar Borisa Budena]

Mogućnosti za saradnju sa javnim kulturnim institucijama u Srbiji

U Srbiji, zemlji koja još uvek nije osetila potpuni uticaj regulativa Evropske Unije i neoliberalnog kapitalizma na polje kulture i na kulturne i umetničke institucije, saradnja nezavisnih grupa sa tim institucijama je jednostavnija i mogla bi se smatrati "prirodnijom" od iskustava organizacija u zemljama razvijenog kapitalizma. Zvanične institucije umetnosti i kulture se ne mogu smatrati potpuno neoliberalnim, kakve one uglavnom jesu u razvijenim zemljama Evropske Unije, već ih pre karakteriše oronulost kao posledica sistemske nebrige nastale nakon kraha socijalizma. // 2 // Njihovo postojanje je često zasnovano na pasivnosti (na samoj činjenici da postoje) i čini se da za sada njihovi motori-pokretači

neće biti ni razvoj koncepta kreativnih industrija i upliva privatnog kapitala u te institucije, niti recimo momenat njihovog predstavljanja kao stožera nacionalnog identiteta kao jednog mogućeg pravca razvoja, koje bi se očitavalo u "pumpanju" budžeta tih institucija iscrpljivanjem javnih fondova. Njihova ekonomska održivost je u potpunosti zasnovana na javnim fondovima, kao direktan rezultat inertnosti. Sa druge strane, ukoliko su registrovane kao udruženja građana (što je uglavnom slučaj), nezavisne umetničke i kulturne grupe mogu u velikoj meri da potpadnu pod ne-vladin sektor, koji ne samo da je neregulisan, već je u prošlosti potpuno satanizovan kao glavni nosilac "imperijalnih i kolonizatorskih elemenata" u zemlji. Nasleđe takve pozicije ni malo ne olakšava funkcionisanje nevladinog sektora u političkom okruženju gde su još uvek aktivni nosioci autoritarnog režima iz bliske prošlosti, često zauzimajući značajna mesta u državnom upravljačkom aparatu. Pozicija i značenje izvesnih kulturnih grupa se na neki način i u nekim slučajevima izjednačava sa ulogom ne-vladinih organizacija, koje tvrde da je njihova osnovna svrha okupiranje pozicije zastupanja interesa civilnog društva. A zapravo se nalaze u prostoru punom tenzija, jer sa jedne strane bi trebalo da zastupaju interese građana, ali najčešće i paradoksalno zastupaju interese raznih multinacionalnih kompanija i supranacionalnih tela. To bi isto tako moglo u izvesnim slučajevima da znači da izvesne nezavisne kulturne grupe mogu pre delovati kao zastupnici interesa javnih institucija kulture, umesto zastupanja vrednosti nezavisne kulturne produkcije. Od ovakve paradoksalne podvojenosti nezavisne kulturne grupe svakako treba jasno da se distanciraju. I pored toga, veliki broj samo-organizovanih kulturnih i umetničkih grupa, poput Centra za nove medije_kuda.org čiji sam član, deluje na ovakav način – kao udruženja građana koja time stiču pravo na udeo u javnim fondovima namenjenim kulturi. Kao član ovog malog kolektiva, i sama bih smatrala poziciju ekonomskog

egzistiranja na javnim fondovima problematičnom, da se istovremeno ne bavimo stvaranjem konstantnog pritiska na sam sistem distribucije sredstava iz istih javnih fondova, osnivanjem privremenih tela u koalicijama sa drugim umetničkim i kulturnim institucijama (javnim i nezavisnim), kako bi se formirao novi prostor za supstancijalno političko delovanje, s ciljem ostvarenja željene promene. Moć ovakvog delovanja po Alenu Badiju (*Alain Badiou*) leži u poziciji u kojoj se može donositi sopstvena odluka i kreirati sopstveni prostor za političko delovanje da bi se uspostavile relacije kritike, nasuprot samo-marginalizaciji sopstvenog delovanja. Svaka druga pozicija bi se mogla smatrati defanzivnom.

Pitanje autonomije se ovde javlja kao jedno od glavnih punktova i različitim značenjima određeno mesto. Veliko je pitanje kako danas definisati autonoman prostor za delovanje. // 3 // Za početak je vrlo važno podsetiti da autonomija političkog delovanja nije obavezno locirana van države, sistema ili institucije, već da pre deluje kao potencijal koji dezorganizuje, čija je različitost određena odnosima kritike, negacije, odbijanja, nepristajanja, preuzimanja, itd. Niti autonomija znači izolaciju, samo-referentnost i samo-kanonizaciju. Političku autonomiju pre svega treba videti kao potencijal da se izabere sopstvena pozicija, sopstveni prostor za delovanje i da se uspostave pomenute relacije kritike, pregovora, negacije i/ili nepristajanja. U pitanju je potencijal za kreiranje strategije i za definisanje uslova u kojima se deluje i u kojima se donose sopstvene političke odluke. Upravo to Badiju vidi kao preduslov za kreiranje političke heterogenosti koja konsekventno vodi ka rađanju supstancijalne, vitalne i homogene političke vizije, čija je praktična forma sam pokret. U tom smislu, komentarišući globalni socijalni pokret, on smatra da mi sami treba da kontrolišemo poziciju sa koje delujemo, kritikujemo ili negiramo i nikada da ne idemo tamo gde je protivnik (uzevši prethodno u obzir, pre tamo gde je

neprijatelj), odnosno pozicija u odnosu na koju gradimo autonomnu poziciju. Badiju je u tom smislu vrlo kritički nastrojen prema pokretu protiv ekonomske globalizacije smatrajući je osuđenom na neuspeh i pre svega reformističkom pozicijom, koja nema precizno definisane ciljeve niti sekvence delovanja, najčešće oličene u zahtevu za reformu globalnog neoliberalnog kapitalizma ili pak na njegovo napuštanje. Ono što Badiju smatra esencijalnim je neprestano eksperimentisanje u društvenom, kolektivnom polju, novim formama borbe, novim međusobnim odnosima i novim organizacijama kao nosiocima preciznog značenja i precizne sekvence delovanja. Badiju nikako ne poziva na fatalističko ukidanje anti-globalizacijskog pokreta, niti na autonomno delovanje koje bi značilo namernu ne-komunikaciju sa predmetom kritike – državom, sistemom ili institucijom. On govori o auto-refleksiji, samo-kritici, svesti o sopstvenoj poziciji delovanja i stvaranju potencijalno afirmativnog prostora za političku akciju.

Iako se saradnja sa zvaničnim institucijama umetnosti i kulture u Srbiji može činiti jednostavnijom zbog manjeg opsega celokupne scene, ne znači da se manji obim pozitivno reflektuje na kvalitet saradnje. U velikom broju slučajeva, i pored naizgled dobrog početka te saradnje i međusobnog razumevanja, čini se da problem najčešće nastaje zbog nedostatka "koncentracije" tih institucija da isprate saradnju do kraja, pa nezavisne institucije često bivaju oštećene za honorare i/ili produkcijske troškove. Pokazuje se da zvanične institucije nemaju kompletno razumevanje prema modelu na koji nezavisne grupe umetnika funkcionišu, povećavajući stepen prekarijata i neregulisane, fleksiblne pozicije članova nezavisnih grupa upravo tim nerazumevanjem.

Vežbanjem različitih modela samoodrživosti i nezavisnosti, kolektiv "kuda.org" je nedavno, zajedno sa još dve nezavisne grupe (Kružok i Alternativna kulturna organizacija-AKO), pokrenuo zaseban

autonomni projekat, Omladinski društveni centar u Novom Sadu, usmeren pre svega ka mladoj populaciji i društvenim, političkim i kulturnim aktivnostima koje bi uticale na pokretanje njihovog nezavisnog političkog delovanja. Projekat je u začetku i ima obećavajući start – kuću koja je u vlasništvu tri organizacije, što je u smislu praktikovanja stepena autonomije (bar fizičkog prostora) vrlo značajno. // 4 // Pored toga što je osnivanje jednog ovakvog centra od velikog značaja za lokalnu sredinu zbog pokušaja revitalizovanja nezavisnih kulturnih javnih prostora koji su sistematičnim privatizacijama devastirani od 1970. godina do danas, kao izazov se postavlja održivost jedne takve organizacije koja se za sada zasniva na volonterskom radu njenih članova. Ma kako izazovan takav oblik rada bio, drugi modeli moraju početi da se primenjuju kako volonterizam ne bi bio zamenjen prekarizacijom i eksploatacijom intelektualne produkcije onih koji su angažovani u okviru same institucije, ili pak da ne bi došlo do samo-viktimizacije, t.j. samo-prekarizacije istih. U navedenom primeru, novi politički front se samo nazire. Dalje prateći Badijua a i Žežeka, vrlo je bitno na koji način je moguće odrediti i definisati poziciju političke borbe. Po njima je esencijalno zauzeti i proglasiti svoju autonomnu poziciju upravo njenim afirmisanjem, njenim određenjem kao pozitivne pozicije. U tom smislu, Badiju kao primer navodi pokret radnika "bez papira" u Francuskoj koji nisu govorili "Moja pozicija je zaista loša. Hoću papire...", već "Mi smo radnici ove zemlje, a kada neko radi u ovoj zemlji onda je ona/on i građanin ove zemlje". Ili u Žižekovom primeru o tome kako je tekao proces proširenja predmeta deklaracije o ljudskim pravima u 18. veku: ono je u početku obuhvatalo samo prava belog čoveka isključujući prava žena, nižih klasa, drugih rasa, itd., sve dok isključeni nisu deklarisali, tražili svoja prava i na kraju ih i dobili. Žižek smatra da neke strategije iz prošlosti treba i danas slediti. Ukoliko bi navedene primere mogli prevesti na temu kojoj je ovaj

tekst posvećen, na kritiku kulturnih politika koje obezbeđuju postojanje neoliberalnih kulturnih institucija danas i na razmatranje moguće saradnje nezavisnih kulturnih institucija sa njima, onda bi se moglo reći da nezavisne kulturne institucije i pojedinci, boreći se za svoj prostor delovanja ne smeju ostati na tački "Moja pozicija je loša i sve što mogu je da protestujem protiv toga", već pre definisati svoje delovanje kroz "Svojim delovanjem kao nezavisa kulturna organizacija ili pojedinac ja predstavljam legitimnog aktera na kulturnoj i umetničkoj sceni, stoga imam pravo da ga kritikujem, radim na njegovoj promeni i deregulaciji." Deklarisanje sopstvene autonomne pozicije kojom se razmatra mogućnost promene i zatim se deluje ka njenom ostvarenju predstavlja začetak formiranja novih političkih frontova, takođe i u polju savremene kulturne prakse.

Kritika neoliberalnih kulturnih institucija

Da bi se došlo do odgovora na pitanje da li je saradnja sa neolibralnim umetničkim institucijama uopšte moguća, najpre se pitanje mora postaviti drugačije: Gde se nalazi prostor za autonomno delovanje koje nije marginalno, već predstavlja potencijal za deregulaciju, kritiku i negaciju, kada su kulturne i umetničke institucije u pitanju? U trenutku kada odnos politike Evropske Unije prema kulturi i institucijama kulture određuje pritisak instrumentalizacije, komodifikacije i deregulacije, gde se pod okriljem neoliberalnih kreativnih industrija opravdava saradnja sa privatnim biznis sektorom i podstiče sveprisustvo kreativnosti kao ultimativnog imperativa kulturne produkcije, prostor za autonomno i kritičko delovanje deluje dosta suženo. Muzejski kompleksi počinju sve više da liče na tržne centre, gde je na ponudi umetnička produkcija zasnovana na ekonomskoj eksploataciji intelektualne svojine, koju nude fleksibilni radnici uznemirujuće

neregulisanih statusa u istim tim institucijama. Kakav bi interes bio uopšte sarađivati sa ovim neprivlačnim umetničkim institucijama?

Pre nego što pokušam da dam odgovor na postavljeno pitanje, treba najpre razmotriti na koji način rade ili funkionišu nezavisne umetničke i kulturne grupe, posebno kada je njihova ekonomska održivost u pitanju. Sigurna sam da modela ima dosta, ali isto tako i da preovladava onaj gde je stabilnost takvih institucija zasnovana na javnim fondovima, na poreskom novcu građana jedne države ili supranacionalne strukture kakva je Evropska Unija. Javni fondovi za kulturu bivaju distribuirani manje-više funkcionalnim telima zaduženim za takvu delatnost – ministarstvima za kulturu, što predstavlja reprezentativan primer uređenja parlamentarne demokratije. Boreći se za udeo u javnim fondovima, nezavisne kulturne organizacije se često ponašaju poput zvaničnih institucija umetnosti i kulture, zaboravljajući da takva pozicija ne treba da bude pasivna, konzumentska, već da je to osnov za formiranje novog političkog bojnog polja. Da pojednostavim, svaka kritika savremenih neoliberalnih umetničkih institucija i njihove ekonomske konstrukcije (u oba navedena slučaja) je površna ukoliko se ne kritikuje koncept dominantne politike današnjice - liberalne parlamentarne demokratije u celini, kao političkog okvira globalnog kapitalizma. Neki od mnogih drugih modela ekonomske održivosti nezavisnih grupa bi podrazumevao nezavisnost od javnih fondova samo-održivošću, u smislu komercijalizacije izvesnih usluga. Neki drugi model bi, pak, podrazumevao drugačiji model privređivanja - regularno zaposlenje, obavljanje dizajnerskih, itd. usluga - da bi se nakon regularnog posla “radilo za stvar”, za ono do čega nam je u stvari stalo. Naravno, tu je i potpuni volonterski rad ili održivost razmenama usluga, što je ipak dosta ograničen metod. Modela sigurno ima mnogo, kao i neistraženih teritorija. Onaj koji nas zanima u ovom slučaju je saradnja, pa i ekonomska održivost te

saradnje, sa javnim umetničkim i kulturnim institucijama. Kao što je ranije rečeno, na takvu saradnju ne treba gledati kao na kompromitovanje sopstvene nezavisne i "ispravne" pozicije što svodi celu radnju na čistu moralističku dilemu nekompromisnog delovanja, već kao na otvaranje prostora za ostvarenje potencijala za saradnju, ali saradnju zasnovanu na preispitivanju, kritici, negaciji ili deregulaciji. Takva praksa bi trebalo da predstavlja preduslov za stvaranje prostora za političku borbu i istinske pregovore koji mogu voditi ka promeni uslova rada i saradnje, radilo se o organizovanju zajedničkog događaja ili pak pokušaju da se utiče na uslove rada u samoj neoliberalnoj umetničkoj instituciji.

U tom smislu, i pored dosta negativnih iskustava, produktivna saradnja sa zvaničnim institucijama je moguća ukoliko su uslovi te saradnje dobro definisani i ukoliko svaka strana preuzme odgovornost za takvu saradnju (ovo je deo gde moral treba da igra značajnu ulogu). Uspostavljena pravila saradnje ne treba da budu nepromenljiva i svako može da ih dovede u pitanje u svakom trenutku, menjajući ih ili napuštajući saradnju, gde je cena napuštanja saradnje podjednaka za sve njene učesnike. Duboka i argumentovana kritika takve saradnje je uvek dobrodošla! jer ona takođe predstavlja jedan od načina da se uspostavljena saradnja promeni, unapredi ili pak ukine, ukoliko se smatra neuspešnom ili pogrešnom.

Umesto zaključka - Moć promene

U dokumentarnom filmu "Korporacija", bivši direktor *The Royal Dutch Shell*, Sir Mark Mudi-Stjuart (*Moody-Stuart*), opisuje svoj bliski susret sa malom grupom aktivista koji su postavili baner sa natpisom "Ubica" na krov njegove porodične kuće negde u Holandiji, zahtevajući da kompanija preuzme veću odgovornost za

zaštitu životne sredine tokom svog poslovanja. Nakon uzvikivanja parola, širenja banera i samog protesta, svi zajedno su seli na Stjuartov travnjak i dok su pili čaj, raspravljali su o razlozima tog protesta. Stjuartov zaključak je da su ti mladi aktivisti frustrirani jer ne mogu da naprave *Pravu* promenu što se zaštite životne okoline tiče ili uopšte, i da je upravo to razlog zašto oni protestuju. Takođe je dodao da on u potpunosti razume njihovu poziciju i da je zahvalan što je on taj koji može da napravi promenu, govoreći sve to u trenutku kada njegova kompanija zagađuje većinu prirodnih izvorišta vode u Nigeriji. Šta nam ova slika govori, osim da službenici multinacionalnih korporacija vide ovakve proteste kao ekspresiju frustracije i nemogućnosti da se ostvari prava promena? Govori mnogo o trenutnoj poziciji onih koji žele da naprave promenu, a promena se ne dešava i onih koji mogu da naprave promenu, ali je prave samo ukoliko služi legitimaciji sopstvenih strategija dok se zapravo održava ista društvena problematika (ili se ne radi ništa na zaštiti životne sredine, u ovom konkretnom slučaju). Ova slika nam govori dosta o uslovima u kojima se javljaju autonomne političke akcije danas. Ili drugačije rečeno: ova slika posredno postavlja pitanje *šta je danas subjektivna mogućnost političkog angažmana* i njegove pozicije autonomnosti s jedne strane, i mogućnosti promene sa druge?

Izazov da se deluje u pravcu stvaranja direktne društvene promene (šta možemo da uradimo protiv globalnog kapitala?) završava upravo u samim "hegemonim ideološkim koordinatama": oni koji zaista žele da deluju ka promeni bivaju ne samo tolerisani već i podržani od strane medija, čak i kada se čini da zalaze u domen ekonomije (kritikujući kompanije koje ne poštuju ekološke standarde), tolerisani su i podržani, sve dok ne dođu do određene granice. Ovo je po Žižeku savršen primer interpasivnosti: raditi nešto ne da bi se nešto postiglo, već da bi se sprečilo da se nešto stvarno desi i zaista

promeni. Na taj način svako delovanje postaje depolitizovano i upada u domen morala ili legitimacije određenih interesa i gubi mogućnost intervencije u dobro definisanoj političkoj borbi. Dalje, Žižek smatra da se demokratija danas zasniva na mogućnosti transformacije političkog neprijatelja u oponenta – "bezuslovnog antagonizma u agoničnu kompeticiju". Definisana politička borba nije toliko agonično takmičenje u dozvoljenim okvirima političkih subjekata koji sebe smatraju legitimnim protivnicima, već je pre borba za ograničenje ovog polja, radi definicije linije koja će razdvojiti legitimnog oponenta od nelegitimnog neprijatelja. Žižek postavlja interesantno pitanje zašto ne menjati legalni i moralni teren u novo "bojno polje" političke hegemonije i restaurirati direktne legalno-moralne argumente da bi se diskreditovao neprijatelj. Čini se da njegov predlog pre potpada pod domen afirmativne, nego čisto negatorske politike, s obzirom da takođe postavlja pitanje delovanja istinske demokratske globalizacije: zašto ne pokrenuti veliku globalnu kampanju, vrstu internacionalnog pravnog tela za ekologiju, pravnog statusa i izvršne vlasti, koja bi uspostavila kriterijume onoga što se smatra ekološkim zločinom i kažnjavala one koji ga čine? Zašto ne mobilisati čitav legalno-moralistički aparatus da bi se krivci ne samo tretirali kao politički oponenti, već kao kriminalci? Žižek je ovde dosta provokativan jer postavlja pitanje zašto ne upotrebiti metodologiju kojom se obično služi politički "neprijatelj" - metodologiju koje se (po sopstvenoj interpretaciji) progresivne i autonomne prakse obično gnušaju. Ali, on u tom smislu nije reformista, već pre neko ko zapravo postavlja afirmativno pitanje o tome kako stvoriti uslove koji će obezbediti pravu društvenu ili političku promenu.

Dakle, više procesa je neophodno razvijati istovremeno: birati sopstvenu poziciju delovanja i njen stepen autonomije izbegavajući moralističku zabludu pogrešne interpretacije te autonomije i u isto

vreme raditi na, u Žižekovom smislu, definiciji političkog polja delovanja te u tom smislu pažljivo određivati poziciju političkog neprijatelja, odnosno jasnog razgraničenja ko ili kakva praksa treba da bude kritikovana i deregulisana. Izbegavajući uobičajenu moralističku poziciju "čistote" delovanja, kao da ta čistota treba da odredi njegov politički potencijal, vrlo je bitno graditi sopstveni autonomni prostor za delovanje. Kao što je napomenuto ranije, autonomija prostora ne znači marginalizaciju od postojećih društvenih relacija ili relacija koje se uspostavljaju različitim oblicima saradnje i konstruktivne kritike. U tom smislu, imperativ je graditi prostor koji predstavlja potencijal za dezorganizovanje, određen odnosima kritike, negacije, odbijanja i nepristajanja.